

УДК 373.5.016:[94+34]:37.091.312

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2023-18-272-294>

**GROUP WORK AS A MEANS OF ACTIVATING
STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY IN THE LESSONS
OF HISTORY AND BASICS OF JURISPRUDENCE IN
SECONDARY SCHOOLS**

**ГРУПОВА РОБОТА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ
ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ
ІСТОРІЇ І ОСНОВ ПРАВОЗНАВСТВА В ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Тетяна Ткаченко,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри загальної
історії, правознавства і
методик навчання*

E-mail:

tatiannatkachenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8534-6091>

Університет Григорія

Сковороди в Переяславі,

м. Переяслав,

вул. Сухомлинського, 30,

Київська обл., Україна, 08401

Tetiana Tkachenko,

*Ph.D. in Historical
Science, Assistant Professor of
Department of General History,
Science of Law and Teaching
Methods*

E-mail:

tatiannatkachenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8534-6091>

Hryhoriy Skovoroda University

in Pereyaslav, 30,

Sukhomlynskoho Str.,

Pereyaslav, Kyiv region,

Ukraine, 08401

Тетяна Соловйова,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри загальної
історії, правознавства і
методик навчання*

Tetiana Soloviova,

*Ph.D. in Historical Sciences,
Assistant Professor Department
of General History, Science of
Law and Teaching Methods*

E-mail:

solovjovatetana001@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0797-2182>

*Університет Григорія
Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав,
вул. Сухомлинського, 30,
Київська обл., Україна, 08401*

E-mail:

solovjovatetana001@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0797-2182>

Research ID: AAB-1992-2021
*Hryhorii Skovoroda University
in Pereiaslav, 30,
Sukhomlynskooho Str., Pereiaslav,
Kyiv region, Ukraine, 08401*

Олеся Ткаченко,

*кандидат історичних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної історії,
правознавства і методик
навчання*

E-mail: Lesya612@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8836-3778>

*Університет Григорія
Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав,
вул. Сухомлинського, 30,
Київська обл., Україна, 08401*

Olesia Tkachenko,

*Ph.D. in Historical Science,
Associate Professor of
Department of General History,
Science of Law and Teaching
Methods*

E-mail: Lesya612@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8836-3778>

*Hryhorii Skovoroda University
in Pereiaslav, 30,
Sukhomlynskooho Str.,
Pereiaslav, Kyiv region,
Ukraine, 08401*

ABSTRACT

The article analyzes group work as a form of organizing students' cognitive activity in history and basics of jurisprudence lessons, and reveals its educational and upbringing possibilities in school practice. The competency-based model of education, which is aimed at the personal, social and intellectual development of each student, is now a priority in modern school education. A prerequisite for the implementation of this approach to the organization of the educational process is the introduction of new pedagogical technologies that not only improve the quality of education and

upbringing, but also activate students' cognitive activity and develop their skills of self-education and self-realization. Group work of students, as one of the most effective forms of developing subject competencies, has a powerful potential for effective and efficient solution of the tasks that teachers face today. The active use of group work in school practice, the creation of an atmosphere of positive motivation to learn, and the involvement of innovative methods in the joint cognitive activity of students contribute to the overall success of the educational process and contribute to the modern reform of the educational environment.

The author develops the idea that group work of students in history and basics of jurisprudence is an effective form of knowledge acquisition and creates conditions for the development of students' creative abilities. It provides a solution to the modern educational tasks faced by teachers. Group work, like any other type of educational activity, is subject to the didactic requirements of its implementation. Their observance is a prerequisite and guarantees the effectiveness of including this form of cognitive activity in students' work in the classroom.

It has been concluded that methodically balanced preparation and organization of group work of students not only ensures the solution of cognitive tasks of history and basics of jurisprudence lessons, but also contributes to the increase of teaching efficiency, formation of students' personality, and unity of the student team. The ability to self-realization and cooperation, to work in a team, which implies coherence of joint actions, are the leading competencies determined by the modern requirements of school education. The combination of different forms of students' learning activities in history and basics of jurisprudence lessons allows to achieve a high level of development of their cognitive activity. The educational process, based on the use of collective forms of work, has a powerful potential for creating an atmosphere of creative work of students, which makes it possible to stimulate their activity in studying the history and basics of law, to develop skills of independent and creative approach to acquiring knowledge.

Keywords: *group work, students, history and basics of jurisprudence lesson, cognitive activity, teacher, educational process.*

Постановка проблеми. Компетентнісно орієнтована модель навчання, яка спрямована на особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток кожного учня, сьогодні постає пріоритетним напрямком сучасної шкільної освіти. Необхідною умовою реалізації такого підходу до організації навчально-виховного процесу виступає впровадження нових педагогічних технологій, які передбачають на лише підвищення якості освіти і виховання, а й активізацію пізнавальної діяльності учнів та формування в них навичок самоосвіти та самореалізації. Групова навчальна робота учнів, як одна із дієвих форм розвитку предметних компетенцій, містить в собі потужний потенціал для ефективного і результативного вирішення завдань, що сьогодні постають перед вчителями. Активне використання у шкільній практиці групової роботи учнів, створення атмосфери позитивної мотивації до навчання, залучення інноваційних методик у колективну пізнавальну діяльність школярів обумовлюють загальну успішність навчального процесу і сприяють сучасному реформуванню освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання використання групових форм навчання в школі залишаються в центрі уваги багатьох дослідників та педагогів. Ця тема стала предметом дослідження таких науковців, як П.П. Горностай (Горностай, 2017), О.П. Мокрогуз (Мокрогуз, 2007), О.І. Пометун., Л.В. Пироженко (Пометун & Пироженко, 2004), Л.М. Шевчук (Шевчук, 2011), О.Г. Ярошенко (Ярошенко, 1997) та ін. У своїх працях дослідники розглядали різні аспекти групової роботи учнів, особливості її використання в сучасній шкільній практиці. Попри значну кількість публікацій сьогодні ця тематика досліджень зберігає свою актуальність.

Метою статті є дослідження групової роботи як форми організації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії та основ правознавства, з'ясування її навчально-виховних можливостей у шкільній практиці.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень результативності навчальної діяльності учнів обумовлюється формами організації навчального процесу та використанням сучасних педагогічних технологій. Групова робота учнів на уроках історії і основ правознавства відноситься до ефективних форм отримання знань та створює умови для розвитку творчих здібностей школярів. Вона забезпечує вирішення сучасних навчально-виховних завдань, які постають перед вчителем, а також «сприяє формуванню у школярів позитивного ставлення до навчання, розвиває вміння пристосовуватись до умов роботи в групі і забезпечує високу загальну активність учнівського колективу» (Пометун & Пироженко, 2004: 24). А це перетворює групову роботу на обов'язкову складову структури кожного уроку. Для учня, який задіяний до групової роботи, відкривається можливість отримання навичок самостійності і колективної відповідальності за результати виконання поставлених навчальних завдань. Ці навички сприяють розвитку творчого потенціалу кожного учня та допомагають отримувати високу результативність навчальної діяльності у вивченні історії і основ правознавства. На думку дослідниці Г.Г. Яковенко, групова робота «забезпечує активність навчального процесу і досягнення високого рівня засвоєння змісту, виступає потужним стимулюючим фактором у процесі розвитку дитини» (Яковенко, 2004: 201).

Групова робота, як і кожен вид навчальної діяльності, підпорядкована дидактичним вимогам свого проведення. Їх дотримання є обов'язковою умовою та гарантує результативність включення в навчальну роботу учнів на уроках такої форми пізнавальної діяльності. Разом з цим, сучасні вчителі намагаються розробляти власні новітні підходи до методики організації групової діяльності, що розширює та підвищує рівень розвитку пізнавальних здібностей учнів.

Групова робота передбачає, перш за все, створення окремих учнівських груп. Цей розподіл може відбуватися різними шляхами. Вчитель може за власними баченням провести груповий поділ або ж врахувати при цьому бажання самих учнів. Іншим способом формування робочих груп виступає цілковита ініціатива самих учнів. У такому випадку поділ має відбуватися під наглядом вчителя для уникнення ситуації створення виключно сильних або ж слабких за рівнем знань учнівських груп. Для особистого складу груп повинна існувати періодична мінливість. Вона має враховувати максимальне розкриття індивідуальних рис і можливостей учнів в конкретній групі, щоб кожен її учасник міг реалізувати власний потенціал з максимальною ефективністю для всієї групи. Це тривалий і не простий процес для вчителя, оскільки він повинен врахувати безліч чинників та обставин.

Досить часто вчителі припускаються суттєвої помилки при комплектації учнівських груп для спільного виконання завдання з історії чи основ правознавства, формуючи їх довільно на підставі близькості перебування самих учнів один до одного. Така група створюється вчителем з учнів, які сидять за однією або ж за сусідніми партами. Зрозуміло, що в даному випадку вчитель намагається уникнути потреби витратити час на переміщення учнів класу для облаштування робочого місця груп за більш доцільним для цього розподілом. Учнівська група, яка створена за простим поділом класу, не спроможна досягти тих цілей та результатів, як при чітко виваженому складі кожної групи.

Однією з провідних підстав формування учнівської групи виступає єдиний темп роботи учнів, рівень їх навченості, психологічна сумісність, рівень необхідних для такого виду роботи навичків і умінь, наявність навичків спільної, колективної навчальної діяльності. Для вчителя показник навченості учнів досить часто стає визначальною підставою комплектації робочих груп. Сучасна шкільна практика свідчить про те, що результативність цієї форми роботи помітно зростає,

коли групи створені за принципом емоційно сприятливих взаємовідносин між учнями. Психологічна сумісність членів учнівської групи, що проявляє себе у можливості швидко узгоджувати свої дії, створювати позитивну атмосферу при виконанні спільного завдання, становить визначальний чинник у формуванні груп для навчальної роботи.

Кількісний склад учнівських груп визначається як складністю поставлених навчальних завдань, так і кількісним складом конкретного класу. Сучасні методичні рекомендації радять при утворенні груп керуватися кількісним показником у 3-6 учнів. Саме такий оптимальний склад дозволить задіяти всіх учасників групи до спільної роботи і не створить бездіяльність частині учнів через неможливість проявити їм себе при надмірній активності інших учасників великої групи. Така кількість учнів групи забезпечить також надання кожному учневі можливості зробити чітко визначений внесок у виконання завдання (Пометун & Пироженко, 2004: 25). У випадку збільшення учасників учнівської групи виникає значний ризик зниження активності окремих школярів через свою, можливо, соромливість чи невпевненість. Це призводить до ситуації, коли внесок таких учнів стає майже непомітним у загальному результаті роботи групи. При кількісному визначенні учасників групи поряд із складністю поставленого завдання вчителю необхідно брати до уваги і можливості самих учнів групи його вирішити. При наявності в групі більшої частини учнів з високим рівнем сформованості навчальних самостійної роботи цей вид навчальної діяльності проводиться з успішним результатом.

На етапі свого створення учнівська група визначається зі старшим групи, якого вони обирають самостійно або ж за порадою вчителя, коли трапляються складнощі у цьому питанні. Старші груп, як і кількісний склад, залежно від конкретного шкільного предмету обираються по різному. Тут важливі такі показники, як рівень сформованості навчальних навичків, ступінь володіння інформаційною обізнаністю з

даного предмету, отриманого, також, і самостійно, наявність організаційних рис, що дозволить спрямувати роботу групи на високі результати. На ефективність роботи групи впливає і сумісність школярів у окремій групі, яка повинна максимально сприяти отриманню успішних результатів, а не заважати колективній єдності. Вчителю слід уникати формування учнівських груп для спільної навчальної роботи, де можливе бути негативне ставлення один до одного з різних причин.

Кожна група учнів отримує навчальне завдання, яке може бути як індивідуальне, так і загальне для всіх. Його виконання відбувається усіма учнями групи під безпосереднім керівництвом старшого групи чи вчителя. Отримані завдання мають бути розподілені між усіма учасниками групи, враховуючи індивідуальні можливості кожного та виявлені бажання займатися пошуком відповіді на певне навчальне питання. Для вчителя є обов'язковим контроль за цим етапом роботи в кожній учнівській групі. В іншому випадку можуть виникнути складнощі в з'ясуванні внеску конкретного учня групи у вирішення поставленого завдання. Постійне чітке дотримання вчителем цієї дидактичної вимоги щодо організації групової роботи учнів на уроках історії і основ правознавства забезпечить успішну результативність цієї форми навчальної діяльності.

Групова робота учнів на уроці повинна бути чітко організована, а школярі детально ознайомлені з умовами її проведення. Лише за цих умов можна сподіватися на отримання успіху в її використанні. Чітке планування кожної етапу групової роботи повинне бути завжди. Окремі відступи від загальних дидактичних принципів роботи учнівських груп припустимі, але вони виступають швидше як виключення, ніж постійна практика. Учні, у разі потреби, під час спільного обговорення питань повинні мати можливість не лише звертатися один до одного, обмінюватися думками, а й ділитися своїми знаннями та пропонувати власні варіанти вирішення отриманого завдання. Важливе місце у груповій роботі учнів

на уроках історії і основ правознавства посідає індивідуальна допомога кожному учню, хто її потребує, як з боку вчителя, так і безпосередньо від однокласників, які задіяні до виконання спільного навчального завдання. Як відзначає дослідниця Г.Г. Яковенко, «допомагаючи засвоювати навчальний матеріал товаришам по групі, вони (учні – прим. авт.) перевіряють і зміцнюють свої знання; у них виникає потреба систематично вивчати теоретичний матеріал, шукати додаткові відомості, знати більше за членів групи» (Яковенко, 2017: 203). Під час групової роботи відбувається взаємонавчання кожного учасника групи. Вони вчаться внутрішньокомандної взаємодії. Під наглядом вчителя напрацьовують принципи роботи в групах, що дозволяє формувати в них риси колективізму та взаємодопомоги.

Кожного разу групова робота має розпочинатися з підготовчого етапу, що передбачає ознайомлення учнів із завданнями та стисле пояснення вчителя особливостей його виконання, включаючи і чітке зазначення часу для вирішення поставлених питань. Якісний рівень проведення цього етапу групової роботи виступає визначальною умовою її підсумкового результату. Нехтування навіть якимось незначним моментом у підготовці до організації групової діяльності учнів містить у собі небезпеку зведення нанівець усіх затрачених для цього зусиль, як вчителя так і учнів.

Вибір вчителем завдання обумовлюється особливістю теми уроку, рівнем сформованості навиків цієї форми діяльності учнів, віковими особливостями та навчальними можливостями конкретного класу. Все це вимагає від вчителя обирати для кожного класу учнів свій підхід до організації групової роботи, щоб її доцільність та результативність приносила користь. Отримане завдання має налаштовувати групу на його обговорення, на пошук шляхів вирішення та розподіл окремих мікрозавдань між учнями групи, що допоможе дійти успішних результатів. Безпосередня робота по виконанню завдання здійснюється під загальним наглядом

вчителя, який коригує цей процес у напрямку надання необхідної допомоги як всій учнівській групі, так і окремим її учасникам. При цьому вчителю варто чітко слідкувати за часом і, в разі потреби, наголошувати учням про необхідність його дотримання.

Групова робота учнів, як і кожен вид навчальної діяльності, повинна відповідати готовності самих учнів до неї. Постійне використання в навчальному процесі цієї форми роботи школярів виступає запорукою її ефективності. Групову роботу варто починати включати в навчальну діяльність з парної роботи учнів на уроках, влаштовуючи взаємоопитування. Як слушно відзначає дослідниця Т.О. Ремех, «за такої організації роботи менше витрачається часу на формування понять, умінь, навичок, зростає обсяг засвоюваного матеріалу, глибина його розуміння, підвищується рівень осмислення матеріалу учнями, зростає кількість нестандартних рішень, і, як наслідок, підвищується результативність і продуктивність навчальної діяльності учнів» (Ремех, 2018: 33). Надалі така робота може ускладнюватися використанням різних дидактичних матеріалів, коли почергово один із учнів вирішує поставлене завдання, а інший здійснює контроль за його виконанням. На уроках з історії це може бути з'ясування дат історичних подій, коли один учень демонструє картку з датою, а інший повинен віднайти картку з історичною подією, що їй відповідає. Окрім хронологічних завдань до використання на уроках історії застосовують картки з визначення місця історичних подій, їх учасників, вірних чи хибних тверджень з історичного минулого, пропущених у реченні дат, понять та термінів та ін. На уроках з основ правознавства дидактичні картки можуть містити завдання з пошуку відповідності правового терміну та його визначення, зазначення за поданою ілюстрацією виду дії, яка підпадає під правове регулювання, співставлення переліку окремих вчинків до певного правопорушення, з'ясування правових норм і положень різних галузей діючого законодавства та ін.

Використання групової роботи учнів варто також розпочинати з уроків узагальнення та систематизації вивченого матеріалу, що є посиленням для кожного школяра. Повторення пройденого матеріалу з історії чи з основ правознавства не викликати таких складнощів у роботі учнівської групи, як при вирішенні завдань з нової навчальної теми. Уроки узагальнення та систематизації знань, де групова робота стає переважаючою складовою навчальної діяльності учнів, містять вагомий потенціал своєї успішної результативності. На уроках узагальнення та систематизації знань групова робота учнів може бути представлена у вигляді розв'язування історичних чи правових задач, історичних чи правових кросвордів, ребусів та тестових завдань.

Робота з текстом підручника також виступає складовою формування в учнів навичок групової роботи. Вона може включати в себе завдання скласти план тексту підручника, підготувати опорну схему, анотацію чи стисле повідомлення за змістом теми. Важливо, щоб учні перебували в постійній активній роботі в групах, що дозволить вчителю поступово розширити кількісний склад учнів групи та ускладнювати навчальні завдання. Парна робота учнів поступово перетворюється на роботу в малих учнівських групах, до яких з часом можуть додаватися нові учасники. Від початку використання групової роботи учні мають для себе чітко усвідомлювати, що загальний результат роботи групи залежить виключно від результату роботи і відповідальності кожного її учасника.

Важливими складовими завдань групової роботи учнів виступають активізація пізнавальної діяльності школярів, розвиток навичок самостійної навчальної роботи, розвиток умінь успішного вирішення спільних питань та удосконалення міжособистісного спілкування в класі. На уроках з основ правознавства групова робота може бути організована з кожної теми курсу. Переважно вчителі групову роботу організують для аналізу різних правових ситуацій, коли учні отримують

завдання проаналізувати запропоновані вчинки по відношенню до їх правомірності. У даному випадку робота учнівської групи буде спрямована на визначення наявності ознак правопорушення в цих діях. Свої результати учні мають підтверджувати нормами діючого законодавства. Якщо вчинки, подані вчителем, не відповідатимуть категорії дій, заборонених діючими правовими положеннями, у відповідях учнівської групи також повинно бути чітке зазначення підстав для такого висновку. Так, наприклад, при вивченні теми «Сім'я. Шлюб. Права і обов'язки батьків і дітей» вчитель для роботи учнівських груп може підготувати перелік вчинків, серед яких необхідно визначити протиправні дії. Даний перелік може мати наступний вигляд: 1. Укладення шлюбу без згоди батьків; 2. Відмова батьків надавати матеріальну допомогу одруженим дітям; 3. Небажання нареченої змінювати власне прізвище після одруження; 4. Вимога бабусі обрати для новонародженого внука ім'я за її вибором; 5. Бажання батьків надати своїй дитині потрібне ім'я; 6. Ігнорування прохання жінки не відвідувати чоловіком своїх батьків та ін. При виборі подібних завдань вчителю варто керуватися найбільш розповсюдженими і знайомими учням правових ситуацій в житті, що стане додатковим стимулом прояву інтересу школярів як до такого виду навчальної діяльності, так і до предмету в цілому.

Учнівська робота в групах на уроках з основ правознавства може бути організована над обговоренням певної правової ситуації з визначенням юридичних наслідків для її учасників. Як і в попередньому варіанті завдань, тут також варто застосовувати приклади, що мають широку практику в сьогоденні і які сприятимуть формуванню в учнів правосвідомості й правової відповідальності. Завдання для роботи учнів в групах з основ правознавства можна розробляти по обговоренню та ухваленню рішення з певної правової ситуації або ж аналізу правового документу. У кожному випадку вчитель при підготовці цих завдань повинен ретельно обміркувати всі можливі складнощі, щоб забезпечити успішність їх виконання учнями.

Завдання для учнівських груп на уроках з основ правознавства можуть розроблятися й самими учнями під керівництвом вчителя. Така робота передбачає попередню підготовку класу, яка налаштовує їх на більш активну участь у навчальному процесі. Вчителю варто не залишати без уваги той факт, що учням досить часто важко приховувати завдання, які вони підготували, від своїх однокласників. Для уникнення таких ситуацій вчителю можна скористатися моментом неочікуваності, коли завдання, розроблені учнями, будуть дещо видозмінені або ж переформатовані на інший варіант вирішення. Подібна практика налаштовуватиме учнів дотримуватися правил конфіденційності у підготовці власних завдань.

Для уроків історії завдання для групової роботи учнів можуть мати вигляд аналізу історичних документів, що мають відношення до теми уроку, з'ясування причин, передумов та наслідків певних історичних подій та явищ, визначення ролі історичної особи в історії окремих країн, розробки опорних конспектів за змістом теми, побудови з розрізнених уривків опису історичної події логічного подання ходу її розвитку, пошуку навмисно вилученої вчителем інформації в поданому описі історичного факту чи явища та ін. Учням варто також запропонувати групову роботу на уроках історії, де вони будуть займатися з'ясуванням історичних термінів і понять за отриманими визначеннями, складанням запитань з певного підпункту параграфа підручника історії, за якими буде здійснюватися виконання домашнього завдання з теми уроку.

Значний інтерес учнів при використанні групової роботи вчителем на уроках історії викликають завдання, що спрямовані на вирішення дискусійних питань минулого. Ці завдання дозволяють учням застосовувати творчий підхід до пошуку відповідей можливого розвитку подій, спростування чи підтвердження існуючих точок зору і оцінок, які існують на сьогоднішній день. Разом з цим, завдання для групової роботи учнів можуть містити аналіз висловлювань відомих діячів щодо

подій чи фактів минулого, а інколи слід організувати діяльність учнівської групи на визначення авторства тези чи вислову про певну історичну подію з обов'язковим обґрунтуванням причин таких поглядів автора на минулу ситуацію в історії.

Перед закінченням виконання навчального завдання група має остаточно обговорити всі спірні моменти та дійти спільної думки щодо отриманих результатів. За викликом вчителя або ж за бажаннями учнів відбуваються виступи школярів з доповідями про результати виконання поставлених групам завдань. При цьому може виникати дискусія в класі, якщо у відповідях учнів 'являються певні неточності. Шляхом доповнень, уточнень та виправлень загальний результат виконаної групової роботи підводиться вчителем до загального підсумку та здійснюється оцінювання участі кожного її учасника у цій пізнавальній діяльності.

Навчальна робота учнівських груп на уроках історії та основ правознавства, як і інші види пізнавальної діяльності школярів, потребує окремого підходу до визначення критеріїв оцінки своєї ефективності. За звичай, вчителі використовують для цього вже існуючу шкалу оцінювання, основу якої складають рівень обсягу, повноти, систематизації та узагальнення знань учнів при виконанні поставлених завдань. Певною мірою, цей підхід можна вважати цілком обґрунтованим з педагогічної точки зору. Однак, групова робота учнів включає в себе й інші, варті уваги, показники діяльності її учасників. Це, в першу чергу, врахування активності кожного учня у роботі групи, ступеня самостійності групи у досягненні результатів роботи, дотримання визначених правил роботи учнівських груп, прояву взаємодопомоги у разі потреби та загальний результат навчальної діяльності кожної групи. Мова також йде за визначення рівня розвитку таких навичків учнів, як володіння прийомами пізнавальної діяльності, вміння співпрацювати в групі, здатність до самоорганізації та самоосвіти, спроможність до діалогу і взаємопідтримки. Все це в комплексі дозволяє вчителю

провести об'єктивнішу оцінку результату діяльності учнів у груповій формі організації навчальної роботи на уроках історії та основ правознавства.

Від вчителя, його педагогічної майстерності, вміння обирати оптимальні форми організації навчальної діяльності учнів та ефективно їх використовувати залежить загальна успішність навчальних досягнень школярів. Кожна учнівська група та кожен її учасник за такого виду пізнавальної діяльності мають перебувати під пильною увагою вчителя задля попередження появи помилкових кроків на шляху до успішного виконання поставлених навчальних завдань. Недопрацювання вчителя на якомусь етапі проведення групової роботи учнів на уроках історії та основ правознавства завжди обертається складним і тривалим процесом повернення до необхідного рівня її ефективності. Адже низька результативність групової роботи учнів на уроках створює в них стійку відсутність зацікавленості в такій формі навчальної діяльності. Подолати цю перепону вчителю значно важче, ніж завжди з максимальною відповідальністю ставитись до дотримання дидактичних вимог проведення групової роботи учнів. Не варто також надавати груповій формі роботи характеру універсальності та перетворювати її на переважаючу форму навчального процесу, залишаючи поза увагою інші, не менш ефективні види пізнавальної діяльності учнів. Разом з іншими формами діяльності учнів на уроці групова робота реалізує свої навчально-виховні завдання, доповнюючи практику використання активних методів отримання знань.

Надзвичайна ефективність групової форми пізнавальної діяльності учнів властива при організації та проведенні тематичних шкільних конференцій, диспутів, доповідей по темі, факультативних занять з курсів історії чи основ правознавства. Всі ці форми навчальної діяльності вимагають для своєї успішності дотримання тих самих дидактичних вимог, як і при організації групової роботи учнів на уроках. Групова учнівська робота повинна відбуватися на активності

всіх її учасників, не припускаючи при цьому перевагу сильних школярів у вирішенні поставлених завдань, коли слабші учні позбавляються можливості зробити свій внесок в загальний результат групи. Вірно спланована та організована робота учнівських груп становить собою вид колективної діяльності, за якої існує чіткий розподіл завдань між усіма членами групи, взаємна перевірка результату роботи кожного та увага і підтримка вчителя, який вчасно надав потрібну допомогу. До переваг групової роботи учнів необхідно також віднести створення між ними атмосфери змагальності, розкутості, що сприяє появі зацікавленості школярів в результатах своєї роботи. Колективна учнівська робота надає поштовх формуванню умінь здійснювати аналіз та оцінку, що надалі сприяє появі навиків взаємоаналізу і самооцінки і, згодом, самоаналізу та самооцінки. Спільна навчальна діяльність надає поштовх розвитку творчих здібностей учнів, забезпечує можливість для їх самореалізації та самовдосконаленню. На думку дослідниці О.В. Гурової, «самореалізація як сутнісна якість є ціннісною для особистості; від успішності самореалізації залежить як внутрішня задоволеність, самоефективність, впевненість особистості, так і особистісна ефективність у зовнішній діяльності» (Бучма, 2; 43). В цьому контексті самореалізація постає як вагома складова необхідності використання групової роботи учнів на уроках.

Слід також пам'ятати і про недоліки групової роботи, які в тій чи іншій мірі властиві будь-якій навчальній діяльності. Найбільш істотним серед них залишається складність формування груп учнів та забезпечення результативності їх роботи. Не завжди учні володіють необхідним рівнем та обсягом знань для вирішення отриманого завдання, а, отже, розраховувати в даному випадку на успішний результат досить складно. Суттєву роль у відсутності ефективного підсумку групової роботи відіграє і низький рівень навичків учнів самостійно орієнтуватися в складних питаннях навчального матеріалу, що вимагає швидкого пошуку найбільш

оптимального шляху його використання. Наслідком цього може стати ситуація, за якої менш слабкі учні із значними зусиллями опанують необхідні знання, тоді як сильніші будуть потребувати значно складніших та нетипових завдань. Враховуючи всі особливості проведення групової роботи учнів на уроках історії та основ правознавства, її доцільно включати в навчальний процес як складову поточних уроків, так і у вигляді практичних та лабораторних занять.

Навчальна робота в групах сприяє активізації уваги учнів як до отримання успішного результату поставленого завдання, так і до безпосереднього процесу її виконання. Вчитель, використовуючи бесіду, має з'ясувати причину пасивності окремих учасників учнівської групи та визначити на майбутнє шляхи уникнення такої ситуації. Групова робота учнів не завжди характеризується успішністю свого проведення. І головна причина цього міститься в недопрацюванні самого вчителя. Він сам може особисто не бути достатньо підготовленим до такої форми організації навчальної діяльності учнів на уроці або ж настільки рідко включати її в навчальний процес, що самі учні не зможуть показати високі результати роботи в групах.

Групова учнівська робота змінює роль вчителя на уроці. Він вже виступає не як передавач готової нової інформації, а спрямовує і налаштовує самих учнів на самостійний пошук відповідей на навчальні завдання. Вчитель стає організатором взаємодії між ними та навчальним матеріалом, радником в пошуках істини. І це також допомагає виробити в учнів риси самостійності у отриманні необхідних знань. Таке переналаштування вчителя на інший вид спілкування з учнями сприятливо позначається на загальних навчальних підсумках уроків.

Оскільки групова робота вимагає від учнів використання дослідницького та пошукового методів навчальної діяльності, відбувається розвиток творчого підходу до використання вже отриманих ними знань. Умови роботи учнів в групах

забезпечують для них створення сприятливої емоційної атмосфери на уроці. Учні стають активнішими, проявляють зацікавленість до предмету. В них формується пізнавальний інтерес та їх освітні компетенції, розвиваються навички міжособистісного спілкування та колективної відповідальності.

Висновки. Таким чином, методично виражена підготовка та організація проведення групової роботи учнів не лише забезпечує вирішення пізнавальних завдань уроків історії та основ правознавства, але й сприяє підвищенню ефективності навчання, формуванню особистості школярів, єдності учнівського колективу. Здатність до самореалізації та співпраці, до роботи в команді, що передбачає узгодженість спільних дій, виступають провідними компетентностями, які визначаються сучасними вимогами шкільної освіти. Поєднання різних форм навчальної роботи учнів на уроках історії та основ правознавства дозволяє досягати високого рівня розвитку їх пізнавальної активності. Навчальний процес, побудований на використанні колективних форм роботи, містить потужний потенціал для створення атмосфери творчої праці учнів, яка надає можливість стимулювати їх активність у вивченні історії та основ правознавства, розвивати навички самостійного та творчого підходу в отриманні знань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 160 с.
2. Бучма В.В. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с.
3. Горностаї П.П. Методи групової роботи в системі освіти. Київ: Міленіум, 2017. 64 с.
4. Мальований Ю.І. Форми навчання в школі: Кн. для вчителя. Київ: Освіта, 1992. 160 с.

5. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології на уроках історії. Харків: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. 192 с.

6. Нор Е.Ф. Технологія організації групової учебної діяльності. Николаев, 1998. 75 с.

7. Онуфрієнко О.Г. Групова форма навчальної діяльності як засіб підвищення ефективності сучасного уроку: за системою розвивального навчання Д.Б. Ельконіна. *Початкове навчання та виховання*. 2009. № 16-18. С. 25-30.

8. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.

9. Ремех Т.О. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.

10. Соловійова Т.М., Ткаченко О.В., Ткаченко Т.В. До питання про використання історичного документу на ЗНО з історії України в контексті сучасних завдань освіти. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. Вип. 15. С. 188-202.

11. Ткаченко О.В., Грукач В.О., Ткаченко Т.В. Формування особистісних компетентностей учнів на уроках історії та правознавства шляхом залучення документальних джерел. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. Вип. 14. С. 116-138.

12. Ткаченко Т.В., Соловійова Т.М., Ткаченко О.В. Мультимедійні презентації та їх використання при вивченні шкільних курсів історії. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. Вип. 14. С. 139-157.

13. Шевчук Л.М. Форми й види групової роботи учнів. *Педагогіка і психологія. Вісник АПН України: наук.-теорет. та інформ. журн. Нац. акад. пед. наук України*. 2011. № 2. С. 54-62.

14. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

15. Ярошенко О.Г. Групова навчальна діяльність школярів: Теорія і методика. Київ: Партнер, 1997. 193 с.

REFERENCES

1. Bakhanov, K.O. (2000). Innovatsiyni systemy, tekhnolohiyi ta modeli navchannya istoriyi v shkoli: monohrafiya. [Innovative systems, technologies and models of teaching history at school: a monograph]. Zaporizhzhya: Prosvita, 160 [in Ukrainian].
2. Buchma, V.V. (2017). Diyal'nisna samorealizatsiya osobystosti v osvitr'omu prostori. [Personal self-realization in the educational space]. Kyiv: Vydavnychyy Dim «Slovo», 262 [in Ukrainian].
3. Hornostay, P.P. (2017). Metody hrupovoyi roboty v systemi osvity. [Group work methods in the education system.]. Kyiv: Milenium, 64 [in Ukrainian].
4. Mal'ovanyy, Yu.I. (1992) Formy navchannya v shkoli: Kn. dlya vchytelya. [Forms of education at school: A book for teachers]. Kyiv: Osvita, 160 [in Ukrainian].
5. Mokrohuz, O.P. (2007). Innovatsiyni tekhnolohiyi na urokakh istoriyi. [Innovative technologies in history lessons.]. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova»: «Triada+», 192 [in Ukrainian].
6. Nor, Ye.F. (1998). Tekhnologiya organizatsii gruppovoi uchebnoi deyatelnosti. [Technology for organizing group learning activities]. Nikolaev, 75 [in Ukrainian].
7. Onufriyenko, O.H. (2009). Hrupova forma navchal'noyi diyal'nosti yak zasib pidvyshchennya efektyvnosti suchasnoho uroku: za systemoyu rozvyval'noho navchannya D.B. El'konina. [The group form of educational activity as a means of increasing the effectiveness of the modern lesson: according to the system of developmental learning by D.B. El'konina]. *Pochatkove navchannya ta vykhovannya, 16-18, 25-30* [in Ukrainian].
8. Pometun, O.I., Pyrozhenko, L.V. (2004). Suchasnyy urok: Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya. [A modern lesson: Interactive learning technologies]. Kyiv: A.S.K., 192 [in Ukrainian].
9. Remekh, T.O. (2018). Metodyka navchannya uchniv 9-ho klasu osnov pravoznavstva: metodychnyy posibnyk. [Methods of teaching 9th grade students the basics of jurisprudence: a methodological guide]. Kyiv: TOV «KONVI PRINT», 96 [in Ukrainian].

10. Solovyova, T.M. & Tkachenko, O.V. & Tkachenko, T.V. (2022). Do pytannya pro vykorystannya istorychnoho dokumentu na ZNO z istoriyi Ukrainy v konteksti suchasnykh zavdan' osvity. [On the use of historical documents in the eit in the history of Ukraine in the context of modern educational tasks.]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiya*. 15, 188-202 [in Ukrainian].

11. Tkachenko, O.V. & Hrukach, V.O. & Tkachenko, T.V. (2022). Formuvannya osobystisnykh kompetentnostey uchniv na urokakh istoriyi ta pravoznavstva shlyakhom zaluchennya dokumental'nykh dzherel. [Formation of personal competencies of students in history and jurisprudence lessons through the use of documentary sources]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiya*. 14, 116-138 [in Ukrainian].

12. Tkachenko, T.V. & Solovyova, T.M. & Tkachenko O.V. (2022). Mul'tymediyni prezentatsiyi ta yikh vykorystannya pry vyvchenni shkil'nykh kursiv istoriyi. [Multimedia presentations and their use in the study of school history courses]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiya*. 14, 139-157 [in Ukrainian].

13. Shevchuk, L.M. (2011). Formy y vydy hrupovoyi roboty uchniv. [Forms and types of group work of students]. *Pedahohika i psykholohiya. Visnyk APN Ukrainy: nauk.-teoret. ta inform. zhurn. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy*. 2, 54-62 [in Ukrainian].

14. Yakovenko, H.H. (2017). *Metodyka navchannya istoriyi: navchal'no-metodychnyy posibnyk*. [Methods of teaching history: a study guide]. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNADU, 324 [in Ukrainian].

15. Yaroshenko, O.H. (1997). *Hrupova navchal'na diyal'nist' shkolyariv: Teoriya i metodyka*. [Group learning activities of schoolchildren: Theory and methodology]. Kyiv: Partner, 193 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті аналізується групова роботи як форма організації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії та основ правознавства, з'ясовуються її навчально-виховні можливості у шкільній практиці. Компетентнісно

орієнтована модель навчання, яка спрямована на особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток кожного учня, сьогодні постає пріоритетним напрямком шкільної освіти. Необхідною умовою реалізації такого підходу до організації навчально-виховного процесу виступає впровадження нових педагогічних технологій, які передбачають не лише підвищення якості освіти і виховання, а й активізацію пізнавальної діяльності учнів та формування в них навичок самоосвіти та самореалізації. Групова навчальна робота учнів, як одна із дієвих форм розвитку предметних компетенцій, містить в собі потужний потенціал для ефективного і результативного вирішення завдань, що сьогодні постають перед вчителями. Активне використання у шкільній практиці групової роботи учнів, створення атмосфери позитивної мотивації до навчання, залучення інноваційних методик у спільну пізнавальну діяльність школярів обумовлюють загальну успішність навчального процесу і сприяють сучасному реформуванню освітнього середовища.

Розвинуто думку, що групова робота учнів на уроках історії і основ правознавства відноситься до ефективних форм отримання знань та створює умови для розвитку творчих здібностей школярів. Вона забезпечує вирішення сучасних навчально-виховних завдань, які постають перед вчителем. Групова робота, як і кожен вид навчальної діяльності, підпорядкована дидактичним вимогам свого проведення. Їх дотримання є обов'язковою умовою успішності роботи учнів та гарантує результативність включення в навчальний процес групової форми пізнавальної діяльності.

Зроблені висновки, що методично виважена підготовка та організація проведення групової роботи учнів не лише забезпечує вирішення пізнавальних завдань уроків історії та основ правознавства, але й сприяє підвищенню ефективності навчання, формуванню особистості школярів, єдності учнівського колективу. Здатність до самореалізації та співпраці, до роботи в команді, що передбачає узгодженість

спільних дій, виступають провідними компетентностями, які визначаються сучасними вимогами шкільної освіти. Поєднання різних форм навчальної роботи учнів на уроках історії та основ правознавства дозволяє досягати високого рівня розвитку їх пізнавальної активності. Навчальний процес, побудований на використанні колективних форм роботи, містить потужний потенціал для створення атмосфери творчої праці учнів, яка надає можливість стимулювати їх активність у вивченні історії та основ правознавства, розвивати навички самостійного та творчого підходу в отриманні знань.

Ключові слова: *групова робота, учні, урок історії і основ правознавства, пізнавальна діяльність, вчитель, навчальний процес.*